

<https://doi.org/10.19195/2658-1310.26.3.4>

Barbara Borusiak

ORCID: 0000-0003-0672-1135

Uniwersytet Ekonomiczny w Poznaniu

barbara.borusiak@ue.poznan.pl

Barbara Kucharska

ORCID: 0000-0003-0669-3330

Uniwersytet Ekonomiczny w Katowicach

barbara.kucharska@ue.katowice.pl

Opinie studentów na temat konsumpcji mięsa i jej konsekwencji dla środowiska naturalnego

Artykuł nadesłany: 7.07.2020; artykuł zaakceptowany: 6.10.2020

Kody klasyfikacji JEL: D12

Keywords: meat consumption, attitudes towards meat consumption, environmental care

Abstract

Student opinions on meat consumption and its consequences for the natural environment

The purpose of the paper is to recognize consumers' opinions on the environmental aspects of meat consumption and the intention to limit meat consumption due to the negative influence of meat production on the environment. The objective of the paper was achieved through literature studies, information acquired from industry magazines and direct research. We adopted the research question whether consumers are willing to limit meat consumption due to the awareness of the consequences of meat consumption for the environment. The research was carried out in December 2019 using the online survey technique. The participants of the study were 457 representatives of young consumers — representatives of the generation which is most convinced of the harmful impact of mankind on the natural environment. The results of the research and analysis indicate that a significant proportion of young consumers have already reduced their meat consumption and a relatively significant (approx. 40%) intend to reduce meat consumption for environmental reasons, with the percentage of people who perceive the negative impact of industrial meat production on the environment is even higher and equals about 50%. Slightly less, approx. 35%, believe that limiting meat consumption can improve the state of the natural environment.

Wprowadzenie

Przemysłowa produkcja mięsa, w której rezultacie następuje zużycie energii, wody, gruntów oraz emisja gazów cieplarnianych, jest jedną z głównych przyczyn niekorzystnych zmian klimatu spowodowanych przez człowieka — jego postępującego ocieplenia. Przede wszystkim konieczne jest zwiększenie świadomości konsumentów na temat tego, jakie skutki dla środowiska ma konsumpcja mięsa. Z badań wynika, że zmniejszenie spożycia produktów odzwierzęcych, w szczególności mięsa, może ograniczyć niekorzystny wpływ hodowli zwierząt na środowisko (Carlsson-Kanyama, 1998; Pimentel, Pimentel, 2003; Reijnders, Soret, 2003).

Mięso jest jednym z produktów uważanych za luksusowe, a jego jedzenie przez setki lat było oznaką dobrobytu i wyróżnienia. Dopiero uprzemysłowienie produkcji mięsa spowodowało upowszechnienie jego spożycia, na przykład w Wielkiej Brytanii w roku 1830 spożywano statystycznie rocznie 18 kg mięsa na osobę, a w roku 2010 wielkość ta osiągnęła 101,4 kg mięsa na osobę (Urbański, 2016). Wraz z wzrostem spożycia mięsa rośnie jednak świadomość negatywnych zjawisk z nim związanych. Są to z jednej strony konsekwencje zdrowotne, na przykład zagrożenie chorobami nowotworowymi wywołane nadmiernym spożyciem mięsa, z drugiej jednak — kwestie etyczne i moralne, związane z traktowaniem zwierząt hodowlanych, a także negatywnymi skutkami środowiskowymi. Z badań przeprowadzonych w 2018 roku przez Instytut Badań Rynkowych i Społecznych wynika, że 57,8% Polaków planuje ograniczyć konsumpcję produktów mięsnych (Mamzer, 2019)¹. Nie bez znaczenia jest, że są dowody naukowe na to, że zbilansowana dieta roślinna może dostarczyć człowiekowi wszystkich niezbędnych składników odżywczych (Appleby *et al.*, 1999).

Wpływ produkcji mięsa na środowisko naturalne

Dieta ludzi wpływa z jednej strony na zdrowie społeczeństw, z drugiej — na stan środowiska naturalnego. Rosnące dochody i zmiana stylu życia napędzają globalną transformację dietetyczną, w której tradycyjne diety zastępuje się dietami o wyższej zawartości rafinowanych cukrów, rafinowanych tłuszczów, olejów oraz mięs (Tilman, Clark, 2014).

Znaczny i ciągle rosnący światowy popyt na mięso wymaga jego intensywnej produkcji. Światowa produkcja mięsa w ciągu ostatnich 50 lat wzrosła ponad czterokrotnie: z 70 mln ton do 290 mln ton (Mroczek *et al.*, 2018). Z jednej strony — trudno od niej odejść wobec dużej dynamiki wzrostu popytu na mięso, z drugiej jednak — bezsprzecznie ta ludzka działalność jest nieobojętna dla stanu środowiska naturalnego. To ostatnie zagadnienie jest od około 20 lat przedmiotem intensywnych badań naukowych (Steinfeld *et al.*, 2006). Sektor produkcji żywności, w szczególności mięsa, coraz intensywniej walczy o ograniczone

¹ Roślinniejemy!, <https://www.zywnosc.com.pl/roslinniejemy> [dostęp: 15.06.2020]

i kurczące się zasoby ziemi, wody i energii, a jednocześnie wywiera niekorzystny wpływ na jakość powietrza, wody i gleby (Steinfeld *et al.*, 2006; de Vries, de Boer, 2010). Oddziaływanie środowiskowe produkcji mięsa jest wielokierunkowe i obejmuje (de Vries, de Boer, 2010):

- zużycie wody i energii,
- wykorzystanie gruntów na potrzeby produkcji pasz,
- emisję gazów i ocieplenie klimatu,
- zakwaszenie i eutrofizację wód,
- problemy z racjonalnym zagospodarowaniem odchodów zwierzęcych.

Największy wpływ produkcji zwierząt gospodarskich na środowisko dotyczy zużycia wody (około 45%). Hodowla zwierząt i rolnictwo odpowiadają za 70% zużycia słodkiej wody na świecie, podczas gdy tylko 22% jest wykorzystywane przez przemysł, a 8% zużywa się na cele domowe. Jeśli chodzi o zużycie energii, to produkcja 1 kalorii z wołowiny wymaga 40 kalorii paliwa; 1 kaloria z mleka potrzebuje 14 kalorii paliwa, podczas gdy 1 kalorii z ziaren można uzyskać z 2,2 kalorii paliw kopalnych. Istotną częścią wpływu produkcji zwierząt na środowisko jest wykorzystanie gruntów. Szacuje się, że każdego roku niszczone jest 17 mln hektarów lasów deszczowych. Ich miejsce zajmują plantacje soi — głównego składnika paszy dla zwierząt oraz pastwiska, a jednym ze szczególnie zagrożonych deforestacją regionów jest Amazonia. Nie bez znaczenia jest także fakt negatywnych skutków tworzenia globalnych łańcuchów produkcji mięsa, co oznacza konieczność transportowania paszy i mięsa (w różnych postaciach) na ogromne odległości. Przyczynia się to do znacznej emisji gazów wytwarzanych przez silniki spalinowe napędzające środki transportu. Poza tym proces tworzenia wartości odżywczych przez produkcję zwierzęcą jest mało efektywny. Gdy pasza roślinna jest przekształcana w białko zwierzęce, to w dużej części białka i energia w niej zawarte są marnowane, ponieważ wykorzystywane są przez zwierzęta do napędzania ich własnych procesów metabolicznych, a także budowania tkanek niejadalnych (Baroni *et al.* 2007). I wreszcie miliardy zwierząt hodowanych na świecie wywierają wzmożoną presję na środowisko i są źródłem emisji około 20% gazów cieplarnianych (takich jak metan i dwutlenek węgla) wprowadzanych do atmosfery. Intensyfikacja chowu zwierząt sprawia, że do otoczenia, w tym do wód, trafiają duże ilości pierwiastków biogennych (między innymi za sprawą amoniaku zawartego w odchodach zwierzęcych) (Romaniuk *et al.*, 2009), prowadząc do nasilonej degradacji naturalnych ekosystemów (Mroczek *et al.*, 2018). Dodać należy, że środowiskowe oddziaływanie hodowli jest różne w zależności od rodzaju zwierząt. Największe negatywne oddziaływanie środowiskowe jest obserwowane przy produkcji wołowiny, nieco niższe — wieprzowiny, a najniższe — drobiu (de Vries, de Boer, 2010).

Konsumpcja mięsa w Polsce

W ciągu ostatnich 60 lat roczna konsumpcja mięsa w Polsce wzrosła znacząco — o ponad 20 kg na 1 osobę. O ile w okresie międzywojennym spożycie mięsa

na osobę kształtowało się na poziomie 20 kg, to na początku lat pięćdziesiątych wyniosło już około 28 kg. Największy wzrost spożycia mięsa i jego przetworów miał miejsce w latach 1970–1980 (wzrost z 53 kg do 74 kg). W latach dziewięćdziesiątych konsumpcja mięsa kształtowała się poniżej 70 kg na osobę (w 1990 — 68,6 kg, w 2000 — 66,1 kg). W tym okresie następowały jednak największe zmiany w strukturze konsumpcji mięsa i jego przetworów. Przede wszystkim zmalało spożycie mięsa wołowego — z 16,4 kg w 1990 roku do 3 kg na osobę w 2018 (Michalska *et al.*, 2013; Rzymiski, 2019).

W 2018 roku roczne spożycie mięsa i podrobów na 1 mieszkańca w Polsce wyniosło 80,2 kg, co oznacza największy wzrost konsumpcji tych produktów od 10 lat. Wzrost spożycia mięsa to rezultat przede wszystkim zwiększenia konsumpcji mięsa drobiowego w Polsce. Największe znaczenie w konsumpcji mięsa ma jednak nadal mięso wieprzowe (66% w 2018 roku) (tabela 1).

Tabela 1. Spożycie mięsa na 1 mieszkańca w Polsce w latach 2009–2018 (w kg)

Wyszczególnienie	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2018 (w%)	2018/2009
mięso i podroby	75,0	73,7	73,4	71,0	67,5	73,6	75,0	77,6	74,6	80,2	100	106,9
w tym												
mięso	70,8	69,9	70,1	67,3	63,8	69,5	70,9	73,4	70,1	76,1	94,9	107,5
w tym												
wieprzowe	42,4	42,2	42,5	39,2	35,5	39,1	41,4	40,8	38,2	42,6	55,9	131,8
wołowe	3,6	2,4	2,1	1,6	1,5	1,6	1,2	2,1	3,2	3,0	3,9	108,3
drobiowe	24,0	24,6	25,0	26,1	26,5	28,2	27,1	29,2	27,6	29,6	38,9	162,1

Źródło: *Rocznik Statystyczny Rolnictwa*, https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5515/6/12/1/rocznik_statystyczny_rolnictwa_2018.pdf, https://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/rs_rocznik_rolnictwa_2011.pdf [dostęp: 20.06.2020]

W 2018 roku średnie spożycie mięsa w Polsce było wyższe od średniego spożycia mięsa w Unii Europejskiej (69,3 kg/osobę)². Polacy relatywnie więcej konsumują wieprzowiny — w Polsce w strukturze konsumpcji mięsa udział wieprzowiny kształtuje się na poziomie 56%, w krajach UE średnio 47%. W Polsce zdecydowanie mniejsze znaczenie ma mięso wołowe niż w Unii Europejskiej (w latach 2014–2016 udział mięsa wołowego wyniósł około 15,7%). Podobne znaczenie w strukturze konsumpcji mięsa w Polsce i Unii Europejskiej ma jedynie mięso drobiowe³.

² https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/food-farming-fisheries/farming/documents/agricultural-outlook-2019-report_en.pdf [dostęp: 20.06.2020].

³ OECD, FAO, za: Branża mięsna. Biuro Strategii i Analiz Międzynarodowych PKO Bank Polski S.A., luty 2020, https://wspieramyekspert.pl/api/public/files/1124/PKO_Bank_Polski_branza_miesna.pdf [dostęp: 20.06.2020].

Metodyka badań i charakterystyka próby badawczej

W celu rozpoznania opinii studentów na temat spożycia mięsa, środowiskowych aspektów tej konsumpcji oraz intencji jej ograniczenia przeprowadzono badania bezpośrednie. W ich efekcie rozpoznano w szczególności:

- powody konsumpcji mięsa przez respondentów,
- opinie respondentów co do konsekwencji spożycia mięsa dla środowiska,
- opinie konsumentów na temat korzystnego wpływu redukcji spożycia mięsa na stan środowiska,
- przygotowanie konsumentów do ewentualnej redukcji spożycia mięsa,
- zamiary ograniczenia konsumpcji mięsa ze względu na oczekiwania osób najbliższych,
- zamiary ograniczenia konsumpcji mięsa ze względu na środowisko.

W badaniach przyjęto pytanie o postawę konsumentów wobec spożycia mięsa oraz intencji ograniczenia jego konsumpcji ze względu na świadomość konsekwencji spożycia mięsa dla środowiska oraz ich odpowiedzialność za jego stan. Badania bezpośrednie zostały zrealizowane w listopadzie i grudniu 2019 roku wśród 457 konsumentów — studentów wybranych uczelni Polski z wykorzystaniem ankiety internetowej. W tworzeniu próby zastosowano dobór nielosowy.

W badanej próbie badawczej blisko dwie trzecie ankietowanych stanowiły kobiety (65%). Respondenci to głównie osoby w wieku do 24 lat (85%) o co najmniej wykształceniu średnim (64%). Największa część spośród nich pochodziła z czteroosobowych gospodarstw domowych (33%). Ponad połowa oceniła swoją sytuację jako dobrą (55%). Blisko 62% to osoby aktywne zawodowo.

Charakterystyce próby badawczej posłużyły nie tylko cechy demograficzno-społeczne, lecz także główny sposób konsumpcji mięsa. Ponad 96% badanych to konsumenci mięsa. Niemal trzy czwarte spośród nich ocenia, że spożywa jego odpowiednią ilość (73%). Najczęściej konsumpcja mięsa odbywa się w ramach samodzielnie przygotowanych posiłków (44,5%) lub posiłków przygotowanych przez innych, na przykład w gospodarstwach domowych badanych (39%). Szczegóły dotyczące cech respondentów zawarto w tabeli 2.

Tabela 2. Charakterystyka respondentów (w %)

Wyszczególnienie	Próba ogółem
Badani według płci	
kobiety	65,1
mężczyźni	34,9

Badani według wieku	
do 24 lat	85,5
25–30	6,6
powyżej 30 lat	7,9
Badani według wykształcenia	
średnie	64,2
wyższe	35,8
Badani według sytuacji materialnej	
bardzo dobra	18,3
dobra	55,0
dostateczna	24,9
zła i bardzo zła	1,8
Badani według liczby osób w gospodarstwie domowym	
1	9,4
2	15,9
3	26,9
4	33,9
5 i więcej	14,8
Badani według aktywności zawodowej	
pracujący	61,8
niepracujący	38,2
Główny sposób spożywania mięsa	
samodzielnie przygotowywane posiłki	44,5
posiłki przygotowywane przez innych (na przykład w ramach gospodarstwa domowego)	39,1
korzystanie z usług gastronomicznych	12,2
nie konsumują mięsa	3,7

Źródło: opracowanie własne.

Postawy młodych Polaków wobec konsumpcji mięsa — wyniki badań bezpośrednich

W trakcie badań bezpośrednich respondenci zostali poproszeni o określenie znaczenia poszczególnych czynników w ich decyzjach wyboru mięsnej diety. Zdecydowanie powodem o największym znaczeniu dla konsumpcji mięsa jest jego smak (ponad 78% badanych wskazało na ocenę znaczenia na poziomie 5, 6, 7),

sposób odżywiania w domu rodzinnym (65%), dostępność mięsa (64%) oraz przyzwyczajenie (63%). Do spożycia mięsa w dużym stopniu przyczynia się też łatwość wykonania posiłku mięsnego (57%). Skład mięsa ma nieco mniejsze znaczenie dla badanych (białko — 50%, składniki odżywcze — 48%), podobnie jak czas przygotowania posiłku mięsnego (43%) oraz jego koszt (41%) (tabela 3).

Tabela 3. Powody spożywania mięsa przez respondentów (w %)*

Wyszczególnienie	1	2	3	4	5	6	7
smak	3,4	2,6	4,8	11,1	16,4	28,0	33,8
sposób odżywiania w domu rodzinnym	5,7	6,8	8,3	14,1	18,0	25,9	21,2
przyzwyczajenie	7,1	6,6	8,6	14,7	19,7	24,6	18,7
zawartość białka	11,2	8,4	11,0	19,2	16,8	17,5	15,9
łatwość wykonania posiłku	8,2	9,0	8,5	17,3	19,5	22,0	15,5
dostępność	6,0	7,1	8,6	14,3	22,9	25,9	15,2
czas wykonania posiłku	9,2	9,4	12,3	18,6	16,8	17,1	9,2
zawartość składników odżywczych	8,7	8,0	14,6	20,8	21,0	17,2	9,7
koszt posiłku	10,1	10,6	15,5	22,5	18,3	13,9	9,1

* 1 — oznacza zdecydowanie nieważne, 7 — zdecydowanie bardzo ważne

Źródło: opracowanie własne.

W ciągu ostatnich trzech lat (2017–2019) blisko 42% badanych ograniczyło konsumpcję mięsa. Jako powody respondenci najczęściej wskazywali wybór zdrowego stylu życia (56% deklarujących redukcję konsumpcji mięsa), świadomość wpływu produkcji mięsa na środowisko (35%) oraz postawy wobec zwierząt (32%). Na ograniczenie konsumpcji mięsa wpłynęły też zmiany sposobu odżywiania w gospodarstwie domowym (28%) oraz dostępność produktów wegetariańskich (28%). Dla nieznacznej części respondentów problemy zdrowotne oraz moda zadecydowały o zmianie spożycia mięsa.

Ponieważ głównym celem badania było określenie opinii respondentów na temat motywów środowiskowych jako przyczyny redukcji spożycia mięsa, za punkt wyjścia w ich poznaniu potraktować trzeba świadomość wpływu produkcji mięsa na stan środowiska. W badaniu opinii wykorzystano siedmiostopniową skalę Likerta, natomiast na potrzeby prezentacji wyników badań przyjęto, że wskazanie 1, 2, 3 oznacza w różnym stopniu „nie zgadzam się”, natomiast wybór 5, 6, 7 odpowiada w różnym stopniu „zgadzam się”, odwołując się jedynie w ich opisie do szczegółowych rezultatów.

Postawy respondentów co do konsekwencji produkcji mięsa dla środowiska są zróżnicowane (tabela 4). Podobna liczba badanych jest przekonana o szkodliwości produkcji mięsa (42,2%), jak też o niewystępowaniu negatywnych skutków dla środowiska (42%). Ponad 46% osób zdaje sobie sprawę, że przemysłowa produkcja mięsa przyczynia się do ocieplenia klimatu. Około 43% uważa, że pro-

dukcja mięsa wywiera negatywny wpływ na środowisko. Szczegółowa analiza wyników badań wskazuje, że całkowicie z każdą z przedstawionych opinii zgadza się co najmniej co piąty respondent.

Tabela 4. Konsekwencje spożycia mięsa dla środowiska w opinii badanych (w %)*

Wyszczególnienie	Nie zgadzam się	Nie mam zdania	Zgadzam się
Jestem przekonana (-y) o szkodliwości produkcji mięsa dla środowiska.	42,0	15,8	42,2
Wiem, że przemysłowa produkcja mięsa przyczynia się do ocieplenia klimatu.	38,7	15,2	46,1
Uważam, że produkcja mięsa wywiera negatywny wpływ na środowisko.	41,8	14,7	43,5

* respondenci wypowiedzieli się na skali 1–7, gdzie 1 — oznacza zdecydowanie się nie zgadzam, 7 — zdecydowanie się zgadzam. Na potrzeby prezentacji wyników badań przyjęto, że wskazanie 1, 2, 3 oznacza w różnym stopniu „nie zgadzam się”, natomiast wybór 5, 6, 7 odpowiada w różnym stopniu „zgadzam się”

Źródło: opracowanie własne.

Ponad jedna trzecia badanych jest przekonana, że ograniczenie spożycia mięsa przyczyni się do ograniczenia zanieczyszczenia środowiska (34,9%). Ograniczenie konsumpcji mięsa może spowodować poprawę stanu środowiska — tak twierdzi blisko 38%, przy czym w sposób zdecydowany czyni to niemal co czwarty uczestnik badania. Zdaniem 40,2% respondentów ograniczenie konsumpcji mięsa jest korzystne dla stanu środowiska (tabela 5).

Tabela 5. Opinie respondentów na temat korzystnego wpływu redukcji konsumpcji mięsa na stan środowiska (w %)*

Wyszczególnienie	Nie zgadzam się	Nie mam zdania	Zgadzam się
Uważam, że ograniczenie jedzenia mięsa przyczyni się do ograniczenia zanieczyszczenia środowiska.	51,5	13,6	34,9
Uważam, że ograniczenie jedzenia mięsa spowoduje poprawę stanu środowiska naturalnego.	47,8	14,4	37,8
Moim zdaniem ograniczenie jedzenia mięsa jest korzystne dla stanu środowiska.	43,7	16,0	40,2

* respondenci wypowiedzieli się na skali od 1 do 7, gdzie 1 — oznacza zdecydowanie się nie zgadzam, 7 — zdecydowanie się zgadzam. Na potrzeby prezentacji wyników badań przyjęto, że wskazanie 1, 2, 3 oznacza w różnym stopniu „nie zgadzam się”, natomiast wybór 5, 6, 7 oznacza w różnym stopniu „zgadzam się”

Źródło: opracowanie własne.

Ograniczenie konsumpcji mięsa może być wyzwaniem dla konsumentów w zakresie ich umiejętności doboru diet substytucyjnych, dostępności produktów zamiennych oraz czasu i kosztu przygotowania posiłków bezmięsnych. Niemal połowa badanych wie, skąd wziąć niezbędne produkty, dzięki którym można

ograniczać spożycie mięsa (47,5%) i stać ich na zastąpienie mięsa innymi produktami (47,5%). Co najmniej 40% badanych deklaruje też umiejętność doboru bezpiecznej dla zdrowia diety bezmięsnej. Co trzeci respondent ma czas na przygotowanie posiłków bezmięsnych (32%) (tabela 6).

Tabela 6. Przygotowanie respondentów do redukcji konsumpcji mięsa (w %)*

Wyszczególnienie	Nie zgadzam się	Nie mam zdania	Zgadzam się
Wiem skąd wziąć produkty, dzięki którym będę mógł (-a) ograniczyć jedzenie mięsa.	39,2	13,3	47,5
Potrafię tak dobrać menu, żeby ograniczyć jedzenie mięsa bez szkody dla zdrowia.	47,3	12,2	40,5
Stać mnie na to, żeby mięso zastąpić w diecie innymi produktami.	39,8	12,7	47,5
Mam wystarczająco dużo czasu, żeby przygotowywać/organizować sobie posiłki bezmięsne.	53,6	14,0	32,4

* respondenci wypowiedzieli się na skali 1–7, gdzie 1 — oznacza zdecydowanie się nie zgadzam, 7 — zdecydowanie się zgadzam. Na potrzeby prezentacji wyników badań przyjęto, że wskazanie 1, 2, 3 odpowiada w różnym stopniu „nie zgadzam się”, natomiast wybór 5, 6, 7 odpowiada w różnym stopniu „zgadzam się”

Źródło: opracowanie własne.

Badani nie odczuwają presji osób najbliższych co do ograniczenia konsumpcji mięsa ze względu na stan środowiska. Niemal 80% nie zgadza się z opinią, że takie są oczekiwania najbliższych, a także z opinią, że najbliżsi uważają, że należy zredukować spożycie mięsa (76%). Co więcej, badani nie podzielają zdania, że najbliżsi aprobowałiby ich decyzję co do ograniczenia konsumpcji mięsa ze względu na środowisko (tabela 7).

Tabela 7. Zamiary respondentów dotyczące ograniczenia konsumpcji mięsa ze względu na oczekiwania ze strony bliskich osób (w %)*

Wyszczególnienie	Nie zgadzam się	Nie mam zdania	Zgadzam się
Bliscy mi ludzie oczekują, że w trosce o środowisko będę jeść mniej mięsa.	79,8	6,3	13,9
Bliscy mi uważają, że w trosce o środowisko należy ograniczyć spożycie mięsa.	76,1	10,5	13,4
Bliscy mi ludzie aprobują/aprobowałiby, że w trosce o środowisko jem/jadłbym mniej mięsa.	68,3	12,2	19,5

* respondenci wypowiedzieli się na skali 1–7, gdzie 1 — oznacza zdecydowanie się nie zgadzam, 7 — zdecydowanie się zgadzam. Na potrzeby prezentacji wyników badań przyjęto, że wskazanie 1, 2, 3 odpowiada w różnym stopniu „nie zgadzam się”, natomiast wybór 5, 6, 7 odpowiada w różnym stopniu „zgadzam się”

Źródło: opracowanie własne.

Niemal 37% badanych chciałoby ograniczyć konsumpcję mięsa ze względów środowiskowych. Co trzeci respondent prawdopodobnie to uczyni (31,9%). Pewność co do ograniczenia przez siebie spożycia mięsa ze względu na znaczenie, jaki ma dla nich stan środowiska naturalnego, deklaruje 26,9% osób (tabela 8).

Tabela 8. Zamiary respondentów dotyczące ograniczenia konsumpcji mięsa ze względu na środowisko (w %)*

Wyszczególnienie	Nie zgadzam się	Nie mam zdania	Zgadzam się
Jest bardzo prawdopodobne, że z powodu środowiska naturalnego ograniczę jedzenie mięsa.	52,8	15,3	31,9
Mając na uwadze kwestie środowiska chciałabym/chciałbym ograniczyć jedzenie mięsa.	50,7	12,7	36,6
Ponieważ stan środowiska jest dla mnie ważny, z pewnością ograniczę jedzenie mięsa.	59,8	13,3	26,9

* respondenci wypowiedzieli się na skali 1–7, gdzie 1 — oznacza zdecydowanie się nie zgadzam, 7 — zdecydowanie się zgadzam. Na potrzeby prezentacji wyników badań przyjęto, że wskazanie 1, 2, 3 odpowiada w różnym stopniu „nie zgadzam się”, natomiast wybór 5, 6, 7 odpowiada w różnym stopniu „zgadzam się”

Źródło: opracowanie własne.

Podsumowanie

Skutki nadmiernej konsumpcji mięsa można rozpatrywać zarówno przez pryzmat zdrowia człowieka, jak i stanu środowiska naturalnego. Jej konsekwencje odczuwalne są nie tylko w wymiarze gospodarczym, lecz także społecznym. Przemysłowa produkcja, będąca odpowiedzią na duży i rosnący popyt na mięso i jego przetwory, przyczynia się nieustannie do postępującej degradacji środowiska naturalnego. Świadomość nieodwracalnych zmian jego stanu może motywować konsumentów do zmiany nawyków żywieniowych i ograniczenia konsumpcji mięsa.

W Polsce konsumpcja mięsa jest nadal na bardzo wysokim poziomie, znacznie przewyższającym średni poziom odnotowywany w krajach Unii Europejskiej. Niepokojące jest zwłaszcza duże spożycie mięsa wieprzowego, którego nadmierna konsumpcja zagraża zdrowiu człowieka, a produkcja w znacznym stopniu prowadzi do nieodwracalnych zmian w środowisku naturalnym.

W tych warunkach ważne staje się nie tylko rozpoznawanie zmian zachodzących w zachowaniach konsumentów na rynku żywności, lecz także identyfikowanie i kształtowanie ich postaw wobec konsumpcji mięsa w kontekście skutków generowanych dla środowiska.

Wyniki przeprowadzonych badań i analiz wskazują, że znaczna część młodych konsumentów już ograniczyła konsumpcję mięsa — najczęściej z powodu

zdrowego stylu, świadomości wpływu produkcji mięsa na środowisko oraz postawy wobec zwierząt. Relatywnie znaczna część respondentów (około 40%) zamierza ograniczyć konsumpcję mięsa z powodów środowiskowych, przy czym odsetek osób dostrzegających negatywny wpływ przemysłowej produkcji mięsa na środowisko jest nawet wyższy i wynosi około 50%. Nieco mniej, bo około 35%, uważa, że ograniczenie jedzenia mięsa może spowodować polepszenie stanu środowiska naturalnego. Konsumenci nie odczuwają presji osób najbliższych co do ograniczenia konsumpcji mięsa ze względu na stan środowiska.

Deklaracje badanych wskazują, że ograniczenie konsumpcji mięsa nie będzie szczególnym wyzwaniem dla młodych konsumentów — zarówno w zakresie umiejętności komponowania zbilansowanej diety, jak i możliwości zaopatrzenia się w niezbędne produkty bezmięsne, ale dla ponad połowy problemem może być brak czasu niezbędnego do przygotowania posiłków bezmięsnych.

Bibliografia

- Appleby, P.N., Thorogood, M., Mann, J.I., Key, T.J. (1999). The Oxford vegetarian study: An overview. *American Journal of Clinical Nutrition*, 70 (suppl. 3).
- Baroni, L., Cenci, L., Tettamanti, M., Berati, M. (2007). Evaluating the environmental impact of various dietary patterns combined with different food production system. *European Journal of Clinical Nutrition*, 61(2). Data dostępu: 10.06.2020, <https://doi.org/10.1038/sj.ejcn.1602522>.
- Carlsson-Kanyama, A. (1998). Climate change and dietary choices — how can emissions of greenhouse gases from food consumption be reduced? *Food Policy*, 23.
- Mamzer, H. (2019). Popularyzowanie diet bezmięsnych na podstawie koncepcji krążenia wzorców konsumpcyjnych Thorsteina Veblena. *Er(r)go. Teoria — Literatura — Kultura*, 38. Data dostępu: 6.07.2020. Doi:10.31261/ERRGO.2019.38.05.
- Michalska, G., Bucek, T., Wasilewski, P.D., Kmiecik, M. (2013). Spożycie produktów żywnościowych z udziałem mięsa i jego przetworów. *Przegląd Hodowlany*, 6, 13.
- Mroczek, K., Rudy, M., Stanisławczyk, R., Mroczek, J.R. (2018). Produkcja i konsumpcja mięsa w aspekcie zrównoważonego rozwoju. *Polish Journal for Sustainable Development*, 22(2).
- Pimentel, D., Pimentel, M. (2003). Sustainability of meat-based and plant-based diets and the environment. *The American Journal of Clinical Nutrition*, 78.
- Reijnders, L., Soet, S. (2003). Quantification of the environmental impact of different dietary protein choices. *The American Journal of Clinical Nutrition*, 78.
- Romaniuk, W., Domasiewicz, T., Karbowy, A., Wardal, W.J. (2009). Ograniczenie wpływu produkcji zwierzęcej na środowisko. *Inżynieria Rolnicza*, 13.
- Rzymiski, P. (19.08.2019). Mięso szkodzi zdrowiu i środowisku. Polacy wciąż jedzą go za dużo. *Polityka*. Data dostępu: 6.07.2020, <https://www.polityka.pl/tygodnikpolityka/nauka/1919086,1,mieso-szkodzi-zdrowiu-i-srodowisku-polacy-wciaz-jedza-go-za-duzo.read>.
- Steinfeld, H., Gerber, P., Wassenaar, T., Castel, V., Rosales, M., De Haan, C. (2006). *Livestock's Long Shadow: Environmental Issues and Options*. Rome: FAO.
- Tilman, D., Clark, M. (2014). Global diets link environmental sustainability and human health. *Nature*, 515, 518–522. Data dostępu: 6.07.2020, <https://doi.org/10.1038/nature13959>.
- Urbański, J. (2016). *Spółczesność bez mięsa. Socjologiczne i ekonomiczne uwarunkowania wegetarianizmu*. Poznań: Wydawnictwo A+.

Vries de, M., Boer de, I.J.M. (2010). Comparing environmental impacts for livestock products: A review of life cycle assessments. *Livestock Science*, 128.

Źródła internetowe

https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/food-farming-fisheries/farming/documents/agricultural-outlook-2019-report_en.pdf.

https://stat.gov.pl/files/gfx/portalinformacyjny/pl/defaultaktualnosci/5515/6/12/1/rocznik_statystyczny_rolnictwa_2018.pdf.

https://stat.gov.pl/cps/rde/xbcr/gus/rs_rocznik_rolnictwa_2011.pdf.

<https://stat.gov.pl/>.

<https://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/dochody-wydatki-i-warunki-zycia-ludnosci/budzety-gospodarstw-domowych-w-2018-r,9,13.html>.

https://wspieramyeksport.pl/api/public/files/1124/PKO_Bank_Polski_branza_miesna.pdf.

<https://www.zywnosc.com.pl/roslinniejemy>.